

עוד על ספרים

הכינון צמרת לוי ואבי רובין

אילן אסיה, תסמונת דייין: ארבע מלחמות ושלוש אחד - הרובד הנסתר, הוצאת ידיעות אחרונות, תל-אביב 1995, 254 עמודים.

ספרו של אילן אסיה עוסק בבדיקת הקשר בין היות הנגב טריז בין מצרים לישראל לבין התפתחות הסכסוך המצרי-ישראלי בשנים 1957-1977. אסיה, הרואה בגאופוליטיקה גורם בעל השפעה מכרעת על ההתפתחות ההיסטורית, קובע בספרו שלוש קביעות עיקריות: 1. השליטה הישראלית על הנגב, שהוא נכס אסטרטגי חשוב, ליבתה את הסכסוך בין ישראל למצרים והרחיבה את היקפו; 2. המצרים ראו בטריז זה איום על עתידם ועל קיומם, ולכן הביא כיבוש אילת ב-1949 לידי חרפת ההתנגדות המצרית; 3. קיים קשר ישיר בין מצבה הכלכלי-דמוגרפי של מצרים ובידודה מהמזרח הערבי לבין מדיניותה כלפי הסכסוך. טריז הנגב, שמנע מנאצר ומסאדאת לממש את חזון איחוד העולם הערבי תחת מנהיגותה של מצרים, היה בעיניהם מכשול להיחלצותם מבעיותיהם הכלכליות והדמוגרפיות.

לבסוף, מנסה המחבר להסביר את ההערכות המוטעות שסיפקו המערכות הבטחוניות והפוליטיות למקבלי ההחלטות בישראל באשר לכוונות המנהיגים הערבים (ובעיקר המצרים) ערב מלחמת ששת הימים, ערב מלחמת יום כיפור וערב מסע השלום של סאדאת.

הספר מבוסס על עבודת הדוקטור שהכין המחבר באוניברסיטת בראיילן, והוא בבחינת ספר המשך לספרו הראשון מוקד הסכסוך: המאבק על הנגב 1947-1956.

שמואל צבאג, עוצמות במערכה: יחסי ההסדרות וממשלות הליכוד 1977-1984, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב 1995, 269 עמודים.

שמואל צבאג דן בספרו ביחסי הגומלין בין ההסדרות לבין ממשלות הליכוד בשנים 1977-1984. הוא בוחן את היחסים בין שני הגופים הציבוריים הדומיננטיים הללו כיחסי עוצמה בין ארגון הגג של האיגודים המקצועיים לבין ממשלות בעלות אוריינטציה ימנית, בהתמקדו בהשפעתם של גורמים פנימיים בממשלה ובהסדרות על יחסי הכוחות בין שני מוקדי העוצמה.

הנחתו הבסיסית של צבאג היא שמאפייניהם של מוקדי העוצמה במשק הישראלי משווים לדגם הישראלי אופי ייחודי. אופיה הפוליטי של מדינת ישראל מקשה על

השגת קונסנזוס בסוגיות שונות, ומה שמנחה את הגופים בעלי העוצמה אינו בהכרח יחסי שוק תחרותיים של רווח והפסד, אלא בעיקר שיקולים ערכיים, שחשיבותם רבה במיוחד כאשר הממשלה וההסתדרות אינן בשליטתה של אותה מפלגה, כמו במהלך התקופה הנידונה בספר.

המסקנה המרכזית העולה מספר זה היא שהמאבק בין ההסתדרות לממשלה לא היה מאבק אידיאולוגי באופיו, אלא מאבק אינטרסנטי-מוסדי בין מוקדי העוצמה על עיצובו ועל תפקודו של המשק הישראלי, כמו גם על השפעה בזירה התברתית-כלכלית. כל צד פעל למען הגברת עוצמתו והשפעתו ביחס לצד האחר, ולעתים אף על חשבוננו. אפילו שיתוף הפעולה בין הממשלה להסתדרות לא שיקף ניסיון למנוע את החרפתם של הניגודים האידיאולוגיים ביניהן, אלא ביטא שאיפה להגיע להסכמים לנוכח אינטרסים משותפים.

שולמית אליאש, גולי אצ"ל ולח"י: במחנות המעצר באפריקה 1944-1948, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן 1996, עמודים 291.

בשנים 1944-1948 הוחזקו במעצר בריטי באפריקה כמה מאות מאנשי אצ"ל ולח"י ששלטונות המנדט גירשו מארץ-ישראל. מעצרים היה מלווה בנדודים ברחבי אפריקה ממחנה מעצר אחד למשנהו. פרשה זו מאירה סוגיות חשובות ומרכזיות בתקופה, כמו סוגיית היחסים בין השלטונות הבריטיים לבין היישוב בסוף תקופת המנדט והיחסים בין הבריטים לבין מדינת ישראל בתקופה מאוחרת יותר.

בספר נידונות, בין היתר, השאלות הבאות: מדוע נקטה מדיניות של גירוש כלפי אנשי המחתרנות? האם השיג הגירוש את מטרתו? מדוע היתה התופעה כרוכה בטלטול העצירים ברחבי אפריקה? ומדוע התעכבה השבתם ארצה גם לאחר שהתקבלה הצעת החלוקה באו"ם וגם לאחר ההכרזה על הקמת מדינת ישראל? בנסותה לענות על שאלות אלו מתבססת אליאש על חומר ארכיוני בריטי, ובכך גם מציגה את הפרשה מהיבט שונה. כמו כן היא מתבססת על עדויות העצירים ועל מגוון תעודות ומסמכים הקשורים לעצירים, לארגוניהם ולמוסדות היישוב והנהגתו.

המחברת טוענת שהסיבה למאמצים העצומים שהשקיעו הבריטים במאבק נגד אנשי המחתרנות היתה האופן שבו הצטיירו בעיניהם אלה האחרונים. הבריטים ראו בהם טרוריסטים פנאטיים ומסוכנים ביותר, אף שלעתים קרובות היה דימוי זה רחוק ביותר מן המציאות. בהקשר זה המחקר חושף את הפער בין האופן שבו תפסו הבריטים את המחתרנות ואת האיום שנשקף מהן לבין תפיסת אנשי המחתרנות את עצמם כלוחמי חופש שאינם מהווים סכנה של ממש לשלטון הבריטי. בסיכומו של דבר מתוארת מדיניות הגירוש ככישלון, שכן אף שהנחיתה מהלומה על פעילות המחתרנות ומנהיגיהן יעדיה לא הושגו.

רענן ריין, בצל השואה והאינקוויזיציה: יחסי ישראל עם ספרד של פרנקו, הוצאת מפעלים אוניברסיטאיים, תל-אביב 1995, עמודים 254.

הספר מציג את היחסים בין ישראל לספרד על רקע הזיכרון ההיסטורי של שני העמים

ומתמקד בשנים 1948–1956. המחבר מנתח את המדיניות של ישראל כלפי ספרד ואת עמדתה של מדינת ישראל בימי שלטון פרנקו, ובתוך כך בוחן את ההקשר הכללי של מדיניות החוץ הישראלית, של מדיניות החוץ הפרנקיסטית ושל מעמדה של ספרד בזירה הבינלאומית בתקופה הנדונה.

כמה מן הסוגיות המרכזיות הנדונות במחקרו של ריין מתמקדות בדימויים: דימויים של היהודים, של הציונות ושל מדינת ישראל בספרד הלאומנית ודימוי משטרו של פרנקו בישראל. המתברר מנסה לבחון את מידת מחויבותה של ספרד להגנה על המקומות הקדושים לנצרות, ובהקשר זה נבחנת מדיניות הוותיקן כלפי ישראל. ההתמקדות בשנים 1948–1956 נובעת מתפיסתן כחטיבת זמן גפרדת ביחסי ישראל–ספרד, שכן בשנים אלו עוצבו בשתי המדינות דפוסי היחסים ביניהן, ואלו לא שונו במשך שלושים השנים שבאו לאחר מכן.

עמיצור אילן, אמברגו, עוצמה והכרעה במלחמת תש"ח, הוצאת מערכות/משרד הביטחון, תל-אביב 1995, 330 עמודים.

ספר זה הוא פרי מחקר בין-תחומי של לוגיסטיקה צבאית ויחסים בין-לאומיים. הספר דן בסוגיית הסיוע הצבאי שהוגש לצדדים הלוחמים בארץ-ישראל – או שנמנע מהם – במלחמת תש"ח. על אף הפולמוסים הרבים הסובבים סביבה והיעדר ההסכמה בין ההיסטוריונים באשר להשתלשלות האירועים בה, עדיין נתפסת מלחמה זו כבעלת השפעות מכריעות על עיצובו של האזור ועל הפוליטיקה הבינלאומית.

אילן טוען שאחת הסוגיות הקשות הקשורות למלחמה היתה סוגיית ההצטיידות בנושק בעיקר בשל האמברגו שהטילו המעצמות והאוי"ם על הצדדים הלוחמים ב-47'. צעד זה פגע קשות במאמצי ההתעצמות של הצדדים וביכולתם לנהל את המלחמה. עוד טוען אילן שהצבאות הערביים שנלחמו בישראל ב-48'–49' החלו את המלחמה כשהם מצוידים טוב יותר מצה"ל, אך במהלך המלחמה לא זכו לתגבור של ממש. לעומתם נהנה צה"ל – למרות שנפגע קשה מן האמברגו – מאספקה של אמצעי לחימה ומסיוע של מומחים זרים במידה שהיתה הכרחית לנצחוננו.

בספר שלפנינו עוסק המחבר במהלך המלחמה ולא בתוצאותיה, בשימו דגש מיוחד על הגורמים שהשפיעו על מהלכה ובנסותו לערוך סינכרוניזציה בין האירועים המרכזיים שהביאו להכרעתה.

נדב שרגאי, הר המריבה: המאבק על הר-הבית; יהודים ומוסלמים, דת ופוליטיקה מאז 1967, הוצאת כתר, ירושלים 1995, 446 עמודים.

בספרו הר המריבה פורס בפנינו נדב שרגאי תיעוד מדויק של העימותים שנתגלעו בעניין הר-הבית וסביבתו החל ב-1967. הוא מתאר בפירוט רב את העימותים המשפטיים והנסיונות המחתרתיים שנועדו לערער ולשנות את הסטטוס-קוו, כמו למשל הניסיון לפגוע במסגדים שעל ההר. המחבר מציין שביוני 1967 היה הצד המוסלמי נכון לקבל הסדר לרעתו בהר-הבית, אך למרבה הפתעתו מסר שר הביטחון

דאז, משה דיין, את ניהול ההר לידי המוסלמים וקבע שליהודים יורשה לבקר במקום אך לא להתפלל בו. הכותל הוא שנועד להיות אתר התפילה של היהודים והוכשר לקלוט את המתפללים היהודים. ואולם, קנאי ההר היהודים ראו בכותל תחליף גנות והוסיפו להילחם על זכותם להתפלל בהר־הבית. המחבר מוסיף וטוען שעד לימינו אלה, כעשרים ושמונה שנים לאחר המלחמה, ממשיך מיעוט דתי יהודי לדרוש את זכויותיו על ההר ופועל בהתמדה למען שינוי הסטטוס־קוו. בספר מתפרסמים לראשונה פרטים חדשים על קבוצות מחתרת יהודיות לא מוכרות, על המחתרות הידועות ועל הפעילות הפלסטינית הלאומית והדתית בהר.

מעוז עזריהו, פולחני מדינה: חגיגות העצמאות והנצחת הנופלים, 1948–1956, המרכז למורשת בן־גוריון, קריית שדה־בוקר, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן־גוריון בנגב 1995, 245 עמודים.

אנו מעלים לארץ עם יחיד במינו, מפוזר בכל קצווי תבל, המדבר בלשונות רבות, חניך תרבויות זרות, נפרד לעדות ולשבטים שונים. את כל הציבור הרב המנומר הזה מוטל עלינו להתיך מחדש, לצקת אותו בדפוס של אומה מתודשת. ציטוט זה מדברי בן־גוריון מביא עזריהו בהקדמה לספרו, בהצביעו על כך שלבן־גוריון, כמו גם לשאר מנהיגי המדינה, היה ברור שתהליך גיבושה של האומה המלוכדת מחייב כלים מתאימים לבניית כור היתוך שבו תתבצע 'יציאת האומה'.

ואמנם, בשנים הראשונות שלאחר קום המדינה הושקעו מאמצים רבים בהקמת מוסדות ציבוריים שונים, שהם תמצית קיומה של מדינה כגוף שלטוני, אך יחד עם זאת הופנו משאבים רבים ליצירתה ולעיצובה של התרבות האזרחית הישראלית.

ספרו של עזריהו מוקדש לדיון בעיצוב חגיגות העצמאות ובגיבוש הדפוסים הציבוריים של הנצחת הנופלים במלחמת העצמאות בשנים הראשונות שלאחר הקמת המדינה. העצמאות והנופלים היו למוקדיהם של שני פולחנים לאומיים חדשים, שהיו מזוהים ישירות עם העצמאות המדינית ועם סיפור כינונה של הריבונות העברית. חשיבותם היא בכך ששילבו את המדינה ואת מיתוס כינונה במערך הסמלי־טקסי־לאומי.

חלקו הראשון של הספר מוקדש לדיון בפולחן העצמאות ועוסק בקביעת יום העצמאות, בעיצוב טקסיו של החג הלאומי, במצעדים הצבאיים ובנסיונות לעצבו בהתאם לדפוסים יהודיים מסורתיים. חלקו השני של הספר מוקדש להיבטים שונים של הנצחת הנופלים: קביעתו ועיצובו של יום הזיכרון לנופלים, בנייתם של בתי הקברות הצבאיים והקמת מצבות הזיכרון לזכר הנופלים במלחמת העצמאות.

יוסי כץ, תורה ועבודה בבניין הארץ: הקיבוץ הדתי בתקופת המנדט, הוצאת אוניברסיטת בר־אילן, רמת־גן 1996, 304 עמודים.

על־פי מתודות מחקר גאוגרפיות־היסטוריות משחזר ומנתח כץ את דרכה

ההתיישבותית של תנועת הקיבוץ הדתי למן הקמתה במחצית שנות ה־30 ועד פרוץ מלחמת השחרור. הדיון מתמקד בגיבושה ובתהליך הגשמתה של מדיניות ההתיישבות בגושים, מדיניות ייחודית שעליה החליט הקיבוץ הדתי בראשית ימיה של התנועה. כמו כן עוסק הספר בהרחבה בסוגיית השתלבותם החבלית של הקיבוצים הדתיים ובמערכת יחסיהם עם הסביבה הלא דתית.

היאחזות הקיבוץ הדתי באזורי הספר נבחנת בשלושה הקשרים: המפעל ההתיישבותי הציוני בתקופה הנידונה, מדיניות המוסדות המיישבים, ודרכו של הקיבוץ הדתי עצמו. המחבר בודק את מערכת היחסים של הקיבוץ הדתי עם תנועת האם, 'הפועל המזרחי', ואת היחסים בין שני גופים אלה ובין הסתדרות העובדים, הקרן הקיימת והסוכנות היהודית. בספרו מנסה כץ לענות על שאלות מרכזיות בתחומי המדיניות, התכנון והביצוע של מקבלי ההחלטות בדרגים השונים, ועל שאלות הקשורות להתיישבות ולחברה.

חנינא פורת, משימון לארץ נושבת: רכישת קרקעות והתיישבות בנגב, 1930-1947, הוצאת יד יצחק בן־צבי, והוצאת הספרים של אוניברסיטת בן־גוריון בנגב, המרכז למורשת בן־גוריון, קריית שדה־בוקר וירושלים 1996, 228 עמודים.

ספרו של חנינא פורת דן במאבק לרכישת אדמות הנגב ויישובן מאז מאורעות 1929 ועד סוף 1947, ערב הקמת המדינה.

רכישת קרקעות וגאולתן עמדו במרכז מדיניותה של התנועה הציונית בחתירתה לבניין הבית הלאומי. לפיכך התמידו מוסדות היישוב ומומחי החקלאות שלהם במאמציהם ללמוד את בעיות הקרקע וההתיישבות באזורים השונים של הארץ. ואולם, באזור הדרום ובנגב היו פני הדברים שונים בתכלית, וזאת בשל היעדר כל התנסות חקלאית קודמת באזורים הללו. בשנות ה־20 קבעו המוסדות הלאומיים שאין שטח זה מתאים להתיישבות. רק בשנות ה־30 וה־40 חל שינוי במדיניות הקרקעית־יישובית של התנועה הציונית בכל הנוגע ליישוב הנגב.

בראשית שנות ה־30 עדיין נבחנה האפשרות ליישוב הנגב בהירות רבה, אך לקראת סופו של העשור הוחל במדיניות קרקעית יוזמת. מטרתה של מדיניות זו היתה להשתלט במהירות על הקרקע בנגב וליישובה בעזרת המוסדות המיישבים. בתחילת שנות ה־40 עדיין קיוו מעצבי המדיניות הונו שבריטניה תפתח לפני התנועה הציונית את הנגב להתיישבות רחבה. העימות בין היישוב לשלטון הבריטי הפך גלוי וכואב בסיומה של מלחמת העולם השנייה ולקראת שלהי העשור. רכישת הקרקעות וההתיישבות בנגב היו ממרכיביו הבולטים של עימות זה.

שמאל סטמפלר (עורך), צנחני התקווה, הוצאת המרכז לתולדות כוח המגן ה'הגנה' על־שם ישראל גלילי והוצאת משרד הבטחון, [תל־אביב] 1996, 199 עמודים.

יועצה עלי להפרד מכם. אם אשוב עוד נעבוד בודאי יחד, נפגש שוב ונכיר יותר טוב איש את רעהו. ואם לא - ואתם יודעים שאני בין החושבים שלשליחות כזאת עלינו

ללכת בהכרה שלא נשוב אם לא בדרך נס - אני רוצה שתדעו שחדשי עבודתי במחיצתכם היו בין המאושרים בחיי'. כך מסיים תיים אנצו סרני את מכתב הפרדה שכתב לפני יציאתו עם תבריו לפעולת הצניחה באירופה מטעם היישוב. צנתני התקווה הוא אסופה של מסמכים, עדויות, קטעי זכרונות ומאמרים, המאירים מזוויות שונות את סיפור שליחותם של יותר משלושים צנתנים עברים באירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה. הקובץ נועד להפגיש את הקורא עם רוח התקופה ולהציג בפניו את מערכות השיקולים והמניעים שעמדו בבסיס פעילותם של המעורבים בפרשיית הצניחה באירופה, הן מקרב מקבלי ההחלטות - השולחים, אך בעיקר מקרב מבצעי השליחות עצמם.